

Otthoni mesélési szokások vizsgálata öt-hat éves szegedi óvodások körében

HAVLIKÉ RÁCZ ANDREA – POZSÁR ÉVA

havlikraczandi@freemail.hu, pozsar.eva@hotmail.com

Gábor Áron Utcai Óvoda, Szeged – Hajnóczy Utcai Óvoda, Szeged

Az ember életének első éveiben tanul a legtöbbet, és ebben a folyamatban a mese szerepe felbecsülhetetlen. Hatással van a gyermek képzeletének alakulására, beszédének, gondolkodásának, szociális kompetenciáinak fejlődésére. A mesehallgatás a kisgyermek számára legtöbbször olyan örömforrás, amely az együttlét örömét is biztosítja, így a mesék egyfajta mentálhigiénés szerepet töltenek és töltenek be ma is az ember életében. A mesékkal való találkozás a családban már egész kisgyermekkorban megkezdődik. A kérdés az, hogy ma a családok hogyan ítélik meg a mese szerepét a gyermekeik életében. Vizsgálatunkban arra keressük a választ, hogy az 5-6 éves korú óvodásokat nevelő családokban mi jellemző a mesélési szokásokra. Melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják ezeket a szokásokat?

A mese évezredek óta fontos szerepet tölt be az ember életében. A természeti népek-nél, később a falusi társadalmakban a mesék elsősorban a felnőtteknek szóltak. A mesék, történetek hallgatása közösségi esemény volt, ahol az emberi élet valamennyi sorsforduló-jához tudott a mesemondó egy történetet. A mesék fejlődéssegítő szerepének megértéséhez járulnak hozzá azok a lélektani elgondolások, melyek a mesék elemzésén keresztül adnak értelmezési keretet.

Egyes mesék a kialakulásukat – az irodalmi művekhez hasonlóan – a költő, a történetmondó képzeletének köszönhetik. Más mesék látomásból, parapszichológiai élményből születtek. Közös vonásuk és fennmaradásuk záloga, hogy a történetben létezik egy minta, amely a kollektív pszichébe illeszkedik, tehát egy általános emberi struktúrát, archetípust fejez ki. Mari-Luis von Franz (1998) elgondolása szerint Jungnak az archetípumos fantáziaanyagról kialakított elmélete, a különböző nemzetek eltérő mesetípusaira is alkalmazható. Világszerte számos népmesében megtalálhatók a közös archetípumos alapotívumok. Ezeket a motívumokat a meshősök legfőbb közös jellemzőiként határozza meg, amelyek fontos ismérve, hogy elvontak, kevés személyes tulajdonsággal rendelkeznek. Elgondolása lényeges szempontokat nyújt számunkra a mesék hatásrendszerének megértéséhez.

A mese szakirodalmát V. J. Propp folklorista 1928-ban *A mese morfológiája* címmel (1999) megjelent műve jelentősen gazdagította. Munkájában a varázsmesék morfológiájával, formális törvényszerűségeinek vizsgálatával foglalkozik. Elemzése során a varázsmesékre jellemző kettősségből indult ki, ami egyfelől jelenti a történetek sokszínűségét, változatosságát, másfelől pedig a motívumok nagyfokú egyöntetűségét. Vizsgálatát a mese tartalmát röviden, sűrítve tartalmazó mondatok, szűzsék összehasonlításával és a

szereplők rendszerén keresztül végezte. Meghatározta a szereplők kiinduló szituációt követő funkcióit, a funkciópárokat és -csoportokat. Elemzése arra a gondolatra vezet, hogy a mesék strukturális elemzésével lehetőség nyílik az általános és az egyedi összekapcsolására, ami alapvető információval szolgál az egyes mesék megértéséhez.

Bruno Bettelheim (1985, 2011) a mese lényegét a segítségnyújtásban látja. A gyermek számára szórakozást és irodalmi élményt nyújtó mese segítséget jelent. Azzal gazdagítja életét, „ha mozgásba hozza képzeletét, ha fejleszti intellektusát, ha eligazítja érzelmeiben, ha megbékíti félelmeivel és vágyaival, ha elismeri nehézségeit, és ugyanakkor megoldást is javasol kínzó problémáira” (2011: 10). Általuk a gyermek jobban megértheti önmagát és a világot, erőt meríthet a növekedéssel járó lelki problémák megoldásához. Bettelheim párhuzamba állítja a gyermeki gondolkodás jellemzőit a mese történetének alakulásával. A mese jellemzője a realiztikus elemből kiinduló képzelet segítségével megvalósuló problémamegoldás, ami mintául szolgál a gyermek álmodozásához. A mesék azt a lényeges mondanivalót is közvetítik a gyermek számára, hogy az egzisztenciális problémák megoldásai az emberi élet velejárói. Fontos látnunk azt, hogy ahhoz, hogy a mesék kifejthessék jótékony externalizáló hatásukat, a gyermeknek azokat sokszor meg kell hallgatnia, a mesemondónak pedig időt kell hagyni arra, hogy elgondolkodhasson a mesén. A mese eljátszása elősegítheti ezt a folyamatot.

Boldizsár Ildikó (1970) hangsúlyosnak ítéli meg a népmesék szerepét az oktatásban és a gyógyításban. A gyógyításban a meseterápia a művészetterápián belül a biblioterápia egyik ágaként ismert módszer. Az oktatásban és a mindennapi életben a mesékkal olyan komplex tudásanyag átadása valósulhat meg, ami egészen a serdülőkor végéig segíti az egészséges mentális fejlődést. A mesét azáltal tekinti preventív eszköznek, hogy észrevétlenül tanít. A mesehallgatással együtt járó intenzív figyelem a két agyfélteke együttes működését biztosítja. Kiemeli a mesék lélektani hatását, tudásközvetítő funkcióját, a közösség létrehozásban és formálásában játszott szerepét. Két tényező határozza meg azt, hogy a mese betölti-e, illetve hogyan tölti be a funkcióját. Egyrészt az, hogy az egyes mesékkal melyik életkorban találkoznak a gyerekek, másrészt, hogy a történetek feldolgozása hogyan valósul meg. Boldizsár az olvasóvá nevelés sikerét összefüggésbe hozza azzal, hogy mikor és milyen mesét hallanak otthon, illetve hogy mikor veszik kézbe az első könyvet a gyerekek. A mesét meghatározó alapélménynek tekinti az iskolai teljesítményre vonatkozóan is.

Böszörményi László (é. n.) írásában Rudolf Steiner gondolatait idézi, aki a mesékkal kapcsolatban két nehézségre hívja fel a figyelmet. Egyrészt arra, hogy az igazi mesében rejlő lelki tartalom távol esik a hétköznapiól, ezért nehéz fogalmilag megközelíteni, másrészt óv a mesék túlzott analizálásától. Steiner nyomán kiemeli, hogy a mese esztétikai élvezete segíti annak intenzív követését.

Mérei Ferenc (1985) a mesék jelentőségét a szimultán kettős tudat szempontjából is elemzi. Ez a kétféle tudatélmény jellemzi halványabban a gyerekek játékát vagy például a színházi előadás nézését is. A mesék esetében az átélés kettőssége olyan forma, amelyben a gyermek passzívan vesz részt a képzelete segítségével. Mérei szerint a mesehallgatással, a mesére való beállítódással kezdődik a passzív képzeleti beleélés kialakulása, ami lehetővé teszi majd a műalkotások befogadását.

A következő elgondolások a mesék szerepét hangsúlyozzák a kognitív és a szociális kompetenciák fejlődésében.

A mesék, a mesélés kiemelkedően fontos fejlődést segítő szerepet töltenek be a 4–8 éves gyerekek életében. Nagy József, Nyitrai Ágnes és Vidákovich Tibor (2009) munkája

rávilágít a mesélés spontán szocializációs hatása mellett a szándékos fejlődéssegítésben betöltött szerepére. A csoportos beszélgetés megvalósításával a relációszókincs, összefüggés-kezelés és a következtetés kritériumorientált fejlesztése valósítható meg.

Szinger Veronika (2008) az olvasáspszichológiai vizsgálatok eredményeire hivatkozva hívja fel a figyelmet a családon belüli írás-olvasás események fontosságára. Kiemeli, hogy a család szociokulturális háttérétől függő írási-olvasási események megléte és minősége jelentős hatást gyakorol a bontakozó írásbeliségre. A képeskönyv-nézegetésnek, meseolvasásnak már egészen kicsi korban kiemelkedő a szerepe, hiszen ezekben a helyzetekben a gyermek az írásbeliséggel kapcsolatos sémákat, viselkedési formákat sajátít el, beleszületik a könyvkultúrába. A könyvkultúra magában foglalja az olvasással, írással kapcsolatos technikai tudást, helyzeteket és műveleteket. Ezek következménye az írás, olvasás tényleges megtanulása előtt megjelenő kvázi írás, olvasás, ami tapasztalatot biztosít az írott vagy nyomtatott szövegek használatával kapcsolatban. Ezek a tapasztalatok közel állnak az iskola által elvárt mintához, alapvetően fontosak az írásbeliségre épülő kommunikáció elsajátításában. A gyerekek literációs fejlődése kapcsán a gyermek folyamatos fejlődését emeli ki. Mindebből következik, hogy az intézményben zajló fejlődéssegítéshez fontos megismerni a családi szokásokat.

Kutatási kérdések

- Mi jellemzi a családok otthoni mesélési szokásait?
- Melyek azok a tényezők, amelyek ezt befolyásolják?

Hipotézis

- Feltételezzük, hogy eltérés mutatkozik a különböző iskolai végzettségű szülők otthoni mesélési gyakorlata között.
- Előzetes várakozásunk az, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők fontosabbnak ítélik meg a mesélés fejlesztő hatását, ezekben a családokban szignifikánsan nagyobb az élő mesélés aránya.
- Úgy gondoljuk, hogy a családokban meseélményhez a gyerekek leggyakrabban audiovizuális eszközök közvetítésével kontrollálatlanul jutnak.

Módszerek

2012 novemberében két óvodából 50 szegedi, 5-6 éves korú óvodás gyermek szülőjét kérdeztük meg az otthoni mesélési szokásairól. Célirányos mintavételi eljárást alkalmaztunk, a saját óvodai csoportunkba járó gyermekek szüleit kértük fel a kérdőív kitöltésére. A vizsgálathoz saját fejlesztésű kérdőívet alkalmaztunk. A mesélési szokásokkal kapcsolatban négy terület köré gyűjtöttük a megállapításokat, ezenkívül a kérdőív tartalmaz a háttérváltozókra vonatkozó kérdéseket. A kapott eredményeket elsőként a leíró statisztika segítségével mutatjuk be, a gyakoriság és a relatív gyakoriság segítségével. A háttérváltozók közötti összefüggések megállapítására kereszttábla-elemzést végeztünk. A szociokulturális háttér és a mesélési szokásokkal kapcsolatos változókat varianciaanalízis alkalmazásával vizsgáltuk.

Eredmények

A családi háttérrel a szülők iskolai végzettségének mutatói alapján alkottunk képet. Az alap-, közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők számarányát az 1. táblázat mutatja. A táblázat alapján látható, hogy a két óvoda mintája a szülők szociális státusza alapján összevethető, az iskolázottság számarányát tekintve nincs szignifikáns különbség a két minta között.

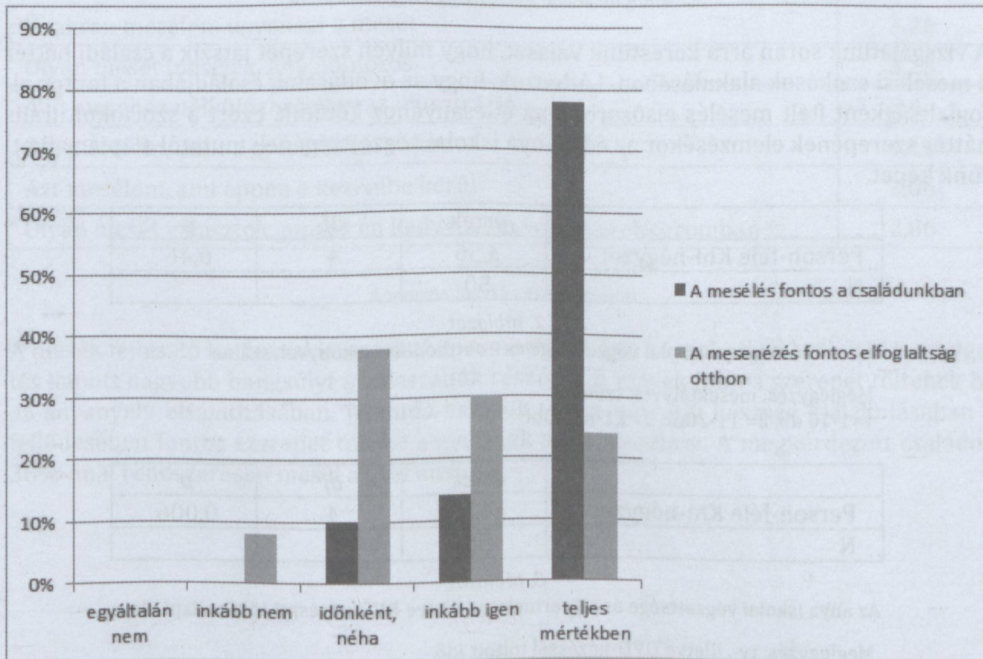
A szülők iskolai végzettsége	Alapfokú	Középfokú	Felsőfokú	χ^2	p
Gábor Áron Utcai Óvoda n=40	1 (5%)	17(42%)	22(55%)	4,074	0,130
Hajnóczy Utcai Óvoda n=60	4 (6%)	31(52%)	25 (42%)		

2. táblázat

A szülők iskolai végzettségének megoszlása

A vizsgált mintán (1. ábra) a relatív gyakorisági eloszlások figyelembevételével vizsgáltuk, milyen arányban tartják a családok a mesélést fontosnak. A hisztogramon jól látható, hogy a családok jelentős többségéről elmondható, hogy a szülők iskolai végzettségétől függetlenül fontosnak ítélik meg a mesélés szerepét az otthoni elfoglaltságok között.

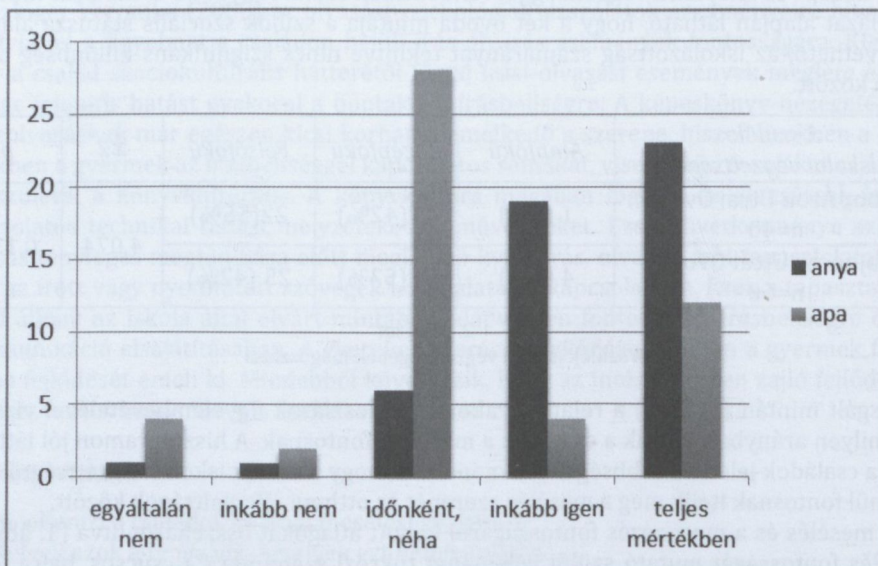
A mesélés és a mesenézés fontosságáról kapott átlagokat összehasonlítva (1. ábra) a mesélés fontosságát mutató szülői véleményt tükrözi számunkra a csúcsos, balra ferde pozitív eloszlás.

1. ábra

A mesélés és a mesenézés fontosságának megítélése százalékban kifejezve a szülői vélemények alapján.

A mesélési szokásokkal kapcsolatban alapvető különbség tapasztalható abban, ahogyan az édesanya és az édesapa részt vesz az otthoni mesélésben. A 2. ábrán összehasonlítva látható, hogy a családok döntő többségében elsősorban az édesanya mesél a gyermeknek.

2. ábra

A szülők mesélési gyakorisága a gyermeknek

A vizsgálatunk során arra kerestünk választ, hogy milyen szerepet játszik a családi háttér a mesélési szokások alakulásában. Láthattuk, hogy az óvodásaink családjában a fontos elfoglaltságként ítélt mesélés elsősorban az édesanyához kötődik, ezért a szociokulturális háttér szerepének elemzésékor az édesanya iskolai végzettségének mutatói alapján alkotunk képet.

	érték	df	p
Person-féle Khi-négyzet	3,56	4	0,46
N	50		

2. táblázat

Az anya iskolai végzettsége és az otthoni mesekönyvek száma

Megjegyzés: mesekönyvek száma:

1=1-10 db, 2= 11-20db,3= 21-nél több

	érték	df	p
Person-féle Khi-négyzet	14,56	4	0,006
N	50		

3. táblázat

Az anya iskolai végzettsége és a gyermek tv-, illetve DVD-nézéssel töltött napi ideje

Megjegyzés: tv-, illetve DVD-nézéssel töltött idő

1= nem néz tévét, 2= 1 óránál kevesebbet, 3= 1-2 órát, 4= 2 óránál többet

Megállapítható, hogy esetünkben (2. táblázat) az édesanya iskolai végzettsége és az otthon található mesekönyvek száma között nincs szignifikáns összefüggés. Az anya iskolázottsága és a mesenézéssel eltöltött idő a vizsgált minta esetén (3. táblázat) szignifikáns összefüggést jelez: a magasabb iskolai végzettségű édesanyák gyermekei jelentősen kevesebb időt töltenek tévénézéssel a középfokú iskolai végzettséggel rendelkező édesanyák gyermekeihez viszonyítva.

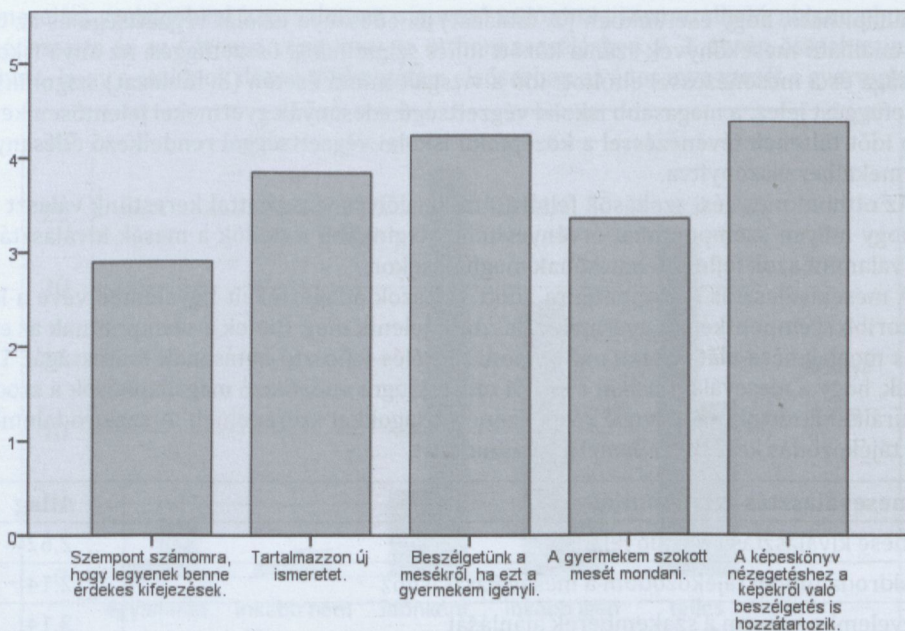
Az otthoni mesélési szokások feltárására kérdőíves vizsgálattal kerestünk választ arra, hogy milyen szempontokat érvényesítenek leginkább a szülők a mesék kiválasztásakor, valamint azok fejlesztő hatásának megítélésekor.

A mesekiválasztás szempontjaira adott válaszok átlagértékeit figyelembe véve a leggyakoribb szempontként a gyermek választása jelenik meg. Ennek a szempontnak az erőteljes megjelenése alátámasztja az otthoni mesélés fejlesztő hatásának fontosságát. Láthatjuk, hogy a meseválasztásban a szülői tudatosságra vonatkozó megállapítások a szociokulturális háttértől függetlenül közel azonos átlagokkal szerepelnek. A szakirodalomból való tájékozódás kevésbé jellemzi a válaszadókat.

A meseválasztás szempontjai	Átlag
A mese kiválasztása a szülő feladata	2,62
Szakirodalomból tájékozódom a meseválasztáshoz	2,14
Figyelembe veszem a szakemberek ajánlását	3,14
Népmeséket választok	3,36
Mai magyar meséket választok	3,3
Gyakran mesélem ugyanazt a mesét	3,26
Olyan mesét mesélek, ami humoros	3,28
A jó meséhez nélkülözhetetlen az illusztráció	3,4
Azt mesélem, amit a gyermekem választ	4,16
Azt mesélem, ami éppen a kezembe kerül	2,06
Olyan mesét választok, ami az én kedvencem volt gyerekkoromban	2,86

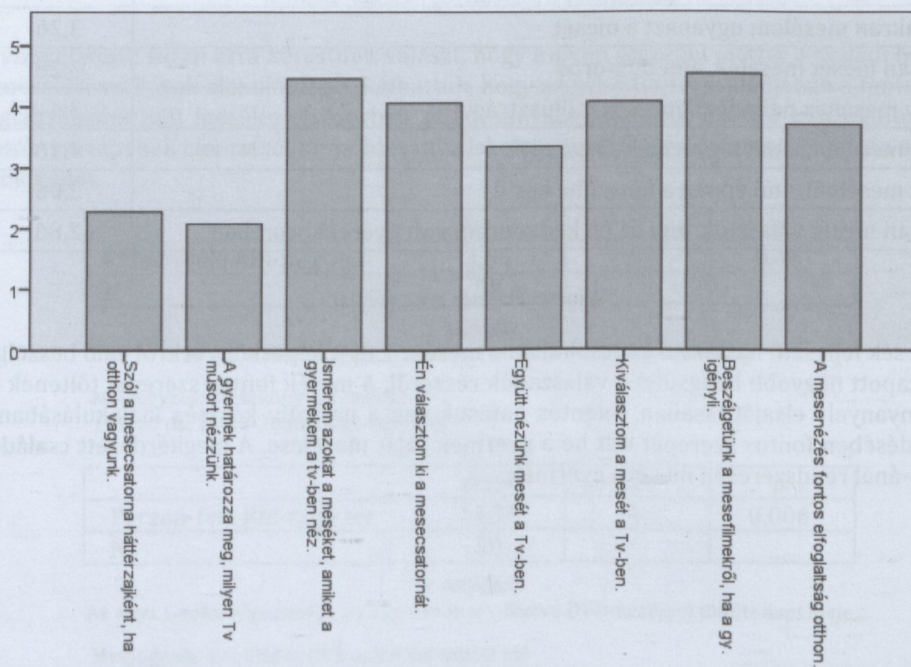
4. táblázat
A meseválasztás szempontjai

A mesék fejlesztő hatásával kapcsolatban a mesékről és a képeskönyvekről való beszélgetés kapott nagyobb hangsúlyt a válaszadók részéről. A mesék fontos szerepet töltenek be az anyanyelv elsajátításában. Jelentős hatásuk van a narratív készség kialakulásában – fejlődésében fontos szerepet tölt be a gyermek saját mesélése. A megkérdezett családok 36%-ánál rendszeresen mesél a gyermek.

3. ábra

A mese fejlesztő hatása

4. ábra

A tv-nézési szokások

A hipotézisünkben feltételeztük, hogy a mese élményéhez leggyakrabban audiovizuális eszközök közvetítésével kontrollálatlanul jutnak a gyerekek. A szülői válaszok átlagai alapján (3. ábra) láthatjuk, hogy erőteljesen megjelennek azok a szempontok, amelyek a szülői ellenőrzés, választás szerepét hangsúlyozzák a gyermek tévézése során.

A varianciaanalízis megerősíti a mérés adatainak eddigi elemzése kapcsán bemutatott eredményeket. A szociokulturális háttér mutatójaként választott iskolázottsági szinttel történő összehasonlítás során láthatjuk, hogy az eltérés nem szignifikáns, nem térnek el lényegesen a családi szokások a gyermek tévézésének kontrollálásával kapcsolatban.

	F	p
Szól a mesecsatorna háttérzajként, ha otthon vagyunk.	2,632	0,082
A gyermek határozza meg, milyen tv-műsört nézzünk.	0,941	0,398
Ismerem azokat a meséket, amiket a gyermekem a tv-ben néz.	0,290	0,749
Én választom ki a mesecsatornát.	0,279	0,758
Együtt nézünk mesét a tv-ben.	0,459	0,635
Kiválasztom a mesét a tv-ben.	1,597	0,213
Beszélgetünk a mesefilmekről, ha a gyermek igényli	0,991	0,379

5. táblázat

Mesenézési szokások és az édesanya iskolai végzettségének elemzése varianciaanalízissel

Feltételeztük, hogy a gyerekek legtöbbször meseélményhez a mesélésen és tv-, illetve DVD-nézésen keresztül jutnak. Vizsgálatunk során kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen mértékben élnek a szülők a meséléshez kapcsolódó egyéb kínálkozó lehetőségekkel. A vizsgálatban részt vevő családok 40%-ánál rendszeresen vetítenek otthon. Hasonló arányban fordul elő a bábozás, illetve bábszínházi előadásokon való részvétel. Színházba a szülők 56%-a viszi el gyermekét. 46%-uk rendszeresen jár könyvtárba. A szülők 18%-a nyilatkozott úgy, hogy a mozi rendszeres elfoglaltságnak számít náluk. A mesélés fontosságáról érkezett szülői véleményeket tovább elemezve varianciaanalízissel hasonlítottuk össze a fejlesztő hatással kapcsolatos megállapításokat az édesanya iskolázottságát tartalmazó mutatókkal. Feltételeztük, hogy a magasabb iskolai végzettség összefügg a mesélés fejlesztő hatásának megítélésével. Megállapítható, hogy a kérdések többségében az iskolázottság szerinti eltérés nem szignifikáns, számottevő különbség nem tapasztalható. Egy esetben, a képek-nézegetéshez kapcsolódó beszélgetés esetén, az F-próba alapján az eltérés szignifikáns, ($p=0,035$) vizsgálatunkban az édesanya iskolai végzettsége alapján számottevő különbség van a családok szokásai között (5. táblázat).

	F	P
Azt a könyvet választom, amiben sok kép és kevés szöveg van.	1,112	0,337
Tartalmazzon új ismeretet.	0,446	0,643
Beszélgetünk a meséről, ha ezt a gyermekem igényli.	0,728	0,488
A gyermekem szokott mesét mondani.	1,256	0,294
A képek-nézegetéshez a képekről való beszélgetés is hozzátartozik.	3,595	0,035

6. táblázat

A mese fejlesztő hatásának és az édesanya végzettségének vizsgálata regresszóanalízissel

A magasabb iskolai végzettségű édesanyák családjában fontosabb szerepet kap a beszélgetés. A mese fejlesztő hatásának érvényesüléséhez fontos, hogy a gyerekek minél többször részesüljenek meseélményben. Ennek egyik formája lehet, ha a szülő is mond mesét a gyermekének. Megvizsgáltuk azt, hogy a válaszadók körében van-e összefüggés az édesanya iskolázottsága és a fejből való mesélés között. A válaszadók 22%-a választja időnként a mesemondásnak ezt a módját. A varianciaanalízis eredménye alapján a gyerekek szociokulturális háttérét jellemző iskolázottság nem határozza meg számottevően a fejből történő mesélés megjelenését.

	F	P
Szoktam könyv nélkül, fejből mesét mondani	2,712	0,077

7. táblázat

A könyv nélküli mesélés és az édesanya iskolai végzettségének összehasonlítása regresszióanalízissel

Összegzés

Eredményeink azt mutatják, hogy a mérésben részt vevő családok mesélési szokásai nagy hasonlóságot mutatnak. Azt vizsgáltuk, hogy a szociokulturális háttér milyen módon befolyásolja a gyerekek meseélményhez való jutását, hogyan befolyásolja a résztvevők nézeteit a mese fejlesztő hatásával kapcsolatban.

Mérési eredményeink döntő többsége nem igazolta azt a hipotézisünket miszerint a magasabb iskolai végzettség befolyásolja a mesélés gyakorlatát. A megkérdezettek körében a mesélés hangsúlyosabb szerepét látjuk a tévénézéssel szemben. Ezt a jelenséget a következő megnyilvánulásokban követhetjük nyomon: a tévénézés kontrolljának erőteljes megjelenésében, a mesék választásánál megjelenő tudatosságban, a fejlesztő hatás fontosságában. A mesekönyv-nézegetéshez kapcsolódó beszélgetést találtuk a háttérváltozóval összefüggőnek.

IRODALOM

- Bettenheim, Bruno 1985, 2011: *A mese bűvöletében és a bontakozó gyermeki lélek*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Boldizsár Ildikó 1970: *Meseterápia*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Böszörményi László: *Mesékről Annette Stroteichnek ajánlom*. [http://www-itec.uni-klu.ac.at/~laszlo/Antro/A_mesekrol.pdf – 2013. 05. 15.]
- Franz, Marie-Louise von 1998: *Archetipusos minták a mesében*. Budapest: Édesvíz Kiadó
- Mérei Ferenc – V. Binet Ágnes 1985: *Gyermeklélektan*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Nagy József – Nyitrai Ágnes – Vidákovich Tibor 2009: *Fejlesztés meséssel*. Szeged: Mozaik Kiadó.
- Propp, Vlagyimir Jakovlevics 1999: *A mese morfológiája*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Szinger Veronika 2008: *Mese az óvodában Könyvvel vagy anélkül?* In: Szávai Ilona (szerk.): *Mint a mesében Tanulmányok a mese fontosságáról*. Budapest: Pont Kiadó.